

chopení na cestě budoucího učitele za poznáním. I zde máme co napravovat z totalitního období, které zařazovalo pojmy národ, vlast, vlastenectví „do arsenálu buržoasní ideologie“. (Z. Čapková, 1985)

Použitá literatura

- [1] Doporučení 25, generální konference UNESCO o ochraně tradiční lidové kultury a folklóru. Paříž 1989
- [2] Hrabalová O.: Dětský folklór. In: Český lid LXII, 1975, s. 140–150
- [3] Jančář J.: Strážnická ohlédnutí. Strážnice 1995
- [4] Matějček Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha 1994
- [5] Závěrečná zpráva o aplikaci Doporučení na ochranu tradiční lidové kultury a folklóru. Strážnice 1995

Teorie a praxe rodinné výchovy ve studiu učitelství (k optimalizaci vztahů mezi učiteli a rodiči žáků)

Stanislav Střelec

Hledání efektivnější podoby studia učitelství je spojeno s řešením celé řady specifických otázek. Jedním z dílčích problémů pedagogicko-psychologické součásti vzdělávání učitelů je malá připravenost absolventů učitelských fakult na kooperaci s rodiči svých žáků. Z výsledků šetření v pedagogickém terénu vyplývá v této souvislosti častý výskyt profesionálních potíží u začínajících učitelů¹ a také u učitelů v dalších obdobích jejich pedagogického působení.² Nedostatky v pedagogické interakci školy a rodiny se projevují v komunikačních, postojových i institucionálních vztazích mezi těmito dvěma výchovnými činiteli. Vyjádřeno jinými slovy — pocit kompetentnosti se dostavuje v této oblasti u značného počtu učitelů mnohem později, než v případě jejich jiných, například vyučovacích činností. Je tedy na místě otázka — Co by se mělo změnit ve studiu učitelství ve prospěch optimalizace vztahů mezi učiteli s rodiči žáků?

Při inventarizaci východisek pro odpověď na tuto otázku nemůžeme přehlédnout následující skutečnosti:

Současné změny v našem školství, nazývané transformací školství nebo také školskou reformou, zasahují výrazně do vztahů mezi školou a rodinou. Pluralita cest vedoucích ke vzdělání dítěte, posílení autonomie škol, změny ve způsobech financování školství, zřizování školních rad, to jsou tendence, které podmiňují nezanedbatelné rozšiřování práv rodičů při ovlivňování

podmínek ke vzdělávání dětí. O přízeň žáků a jejich rodičů se začínají výrazněji ucházet zejména střední školy (včetně SOU), u kterých převažuje nabídka nad poptávkou. Do podobného postavení se dostávají také některé základní školy. Vznik konkurenčního prostředí doprovázejí obecně známé příznivé i nepříznivé jevy, které v různé míře ovlivňují také vztah žáků a rodičů ke konkrétním vzdělávacím institucím. Přitom výrazně vzrůstají nároky na rodiče v souvislosti s jejich celkovou odpovědností za výchovu svých dětí. Jejich roli jim v současnosti neusnadňuje například nepřehledná situace ve středním školství, ve které vedle sebe existují v jakési oficiální anonymitě výborné, průměrné i špatné školy. Můžeme však předpokládat, že v nepříliš vzdálené budoucnosti již nebude jediným faktorem při výběru střední školy zájem dítěte a rodičů o obor studia, ale také celková úroveň práce vytypované vzdělávací instituce. Tzv. pověst školy se stává aktuálním tématem pro učitele i školský management v řadě škol již nyní.

Kromě naznačených změn ve školském makroklimatu je vývoj vztahů mezi školou a rodinou ovlivňován dalšími, stejně významnými tendencemi, které jsou souhrnně nazývány proměnami vnitřního klimatu školy, vnitřní reformou školy apod. Vydeme-li z obecně přijímané teze, že hlavním cílem činnosti školy je rozvoj osobnostních předpokladů žáka pro jeho optimální seberealizaci v profesi a také v privátním a občanském životě³, dospějeme k závěru, že bez partnerské spolupráce s rodiči žáků jsou tyto záměry nereálné. Jednou z podmínek kvalitativních změn při této pedagogické kooperaci je individualizace vztahu učitel–žák–rodič. Rodiče by například měli (na základě informací od svých dětí a z přímých kontaktů se školou) dospět k názoru, že jsou učitelé zainteresováni na školní prosperitě každého dítěte, že jejich dítě není jen více či méně anonymní součástí vzdělávaného kolektivu žáků školy.

Dasazení tohoto přirozeného cíle je z různých důvodů značně obtížné. Naznačují to také dílčí výsledky ze dvou našich nedávno uskutečněných výzkumných sond. V jedné z nich se obrátila katedra pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně prostřednictvím „Dotazníku k průzkumu problémů současné školské praxe“ na učitele základních škol v jihomoravském regionu také s otázkami, které se vztahovaly ke spolupráci učitelů s rodiči žáků. Orientační pohled na názory respondentů nám umožňuje výčet spontánních a heslovitých odpovědí uspořádaný podle četnosti výskytu. Na otázku — „V čem se podle Vás mění vztahy mezi školou a rodinami žáků?“ upozornilo 46 respondentů (učitelů) na tyto dominující tendence:

- rodiče projevují menší zájem o práci školy (8–17,4 %)
- rodiče mají méně času na své děti (7–15,2 %)
- vztah mezi školou s rodinou se nemění (6–13,5 %)

- klesá autorita školy (6–13,5 %)
- na třídní schůzky chodí méně rodičů než tomu bylo dříve (5–10,9 %)
- ubývá rodičů lhostejných k práci školy (4–8,7 %)
- rostou nároky rodičů na školu (4–8,7 %)
- rodiče více doceňují význam vzdělání než tomu bylo dříve (3–6,5 %)
- rodiče jsou kritičtější k práci učitelů (3–6,5 %)

Prostřednictvím jiné výzkumné sondy jsme se obrátili na rodiče žáků základních škol mimo jiné také s prosbou — „Napište volně doporučení pro zlepšení vztahů mezi Vámi a školou, kterou navštěvuje Vaše dítě“. Rámcový přehled 87 odpovědí přináší tyto názory:

- škola by se měla stát lepším partnerem při výchově dětí (14–16,1 %)
- škola se nemá míchat do rodinné výchovy (13–15,0 %)
- učitelé a rodiče by se měli častěji setkávat a lépe se vzájemně informovat (11–12 j %)
- uvažujeme o převedení dítěte na jinou školu (10–11,5 %)
- škola by měla inovovat své výchovné metody (9–10,3 %)
- zřídít rodinné kluby za účasti třídního učitele (8–9,2 %)
- snížit fluktuaci učitelů, zvýšit přitažlivost učitelského povolání (7–8,1 %)
- posílit osobní zájem učitele o dítě (6–6,j %)
- odstranit domácí úkoly pro rodiče (5–5,8 %)
- uskutečňovat větší počet výletů, zájezdů, sportovních a kulturních akcí pro děti (4–4,6 %)

Ilustrativní výčet odpovědí a v některých případech i protichůdných názorů učitelů i rodičů nám neumožňuje dospět k jednoznačným a závažným zobecněním, která by iniciovala inovace v pedagogicko-psychologické přípravě budoucích učitelů. Nejsme však odkázáni jen na údaje získané zmíněnými výzkumnými sondami. Také další naše šetření a výsledky jiných výzkumných týmů upozorňují na to, že se v pedagogické interakci školy a rodiny objevují vedle standardních tendencí nové rysy, na které nejsou učitelé často připraveni. K těm patří především:

- prohlubující se diferenciaci v postojích rodičů ke školnímu vzdělání dětí, ke škole a k učitelům,
- převážně individuální (neorganizovaný) tlak rodičů na kvalitu vzdělávacích služeb všeobecně vzdělávací školy (jazyková výuka, výpočetní technika, dobré základy pro další vzdělávací dráhu dítěte apod.),

- rodiče, kteří se zajímají o školní práci svých dětí, požadují ve větší míře než tomu bylo dříve detailnější informace o vývoji prospěchu a chování svého dítěte a oceňují přitom diskrétnost učitelů,
- nové doporučované způsoby kooperace školy s rodinou rady škol se na mnoha školách zatím nevžily, přežívá často obsah i formy práce SRPŠ nebo došlo k útlumu spolupráce vůbec,
- novým rozšiřujícím se jevem spolupráce školy s rodiči žáků je finanční nebo materiální pomoc rodičů – podnikatelů (sponzorování),
- učitelé začínají upozorňovat na fenomén tzv. podnikatelských dětí, těmto bývají přisuzovány spíše negativní než pozitivní vlastnosti.

Jsme si vědomi toho, že každé ze zmíněných tvrzení by vyžadovalo exaktnější podklady, které by mimo jiné přispěly k identifikaci hlubších individuálních, skupinových i sociálních příčin těchto tendencí. Na základě předcházejících informací si přesto můžeme dovolit dvě doporučení, která se vztahují k pregraduální přípravě studentů učitelství.

Zaměřit pozornost na:

1. Erudovanost adeptů učitelství v teorii rodinné výchovy (informovanost o faktorech rodinného prostředí ovlivňujících osobnost dítěte, typologii rodičovských postojů k dítěti, stylech rodinné výchovy, prostředcích výchovného působení rodičů na děti, nedostatků v rodinné výchově dětí a způsobech jejich odstraňování apod).
2. Vytváření základů specifické dovednostní výbavy učitele (diagnostikovat příčiny žákova chování, kvalifikovaně komunikovat s rodiči žáků, získávat důvěru rodičů a ovlivňovat jejich postoje ke spolupráci se školou, osvojit si základy všeobecného pedagogického poradenství a podobně).

V souvislosti s těmito doporučeními se mohou objevit různé námitky. Například, že pedagogické a psychologické disciplíny mají v současné době ve studijních programech fakult připravujících učitele malou časovou dotaci, kterou nelze dále redukovat na úkor dalších náročných témat učitelského studia; nebo, že dovednosti komunikovat s rodiči svých žáků, hledat s rodiči postupy při řešení výchovných problémů s dětmi, orientovat se v rodinném prostředí dětí apod. si postupně v praxi většina učitelů stejně osvojí. Že tomu tak v nezanedbatelném počtu případů není, ukazují také poznatky ze zmíněných výzkumných sond. Otázka, jestli by nemělo být věnována již v pregraduální přípravě učitelů více systematické pozornosti této dimenzi jejich pedagogické způsobilosti, má podle nás jednoznačnou odpověď. Mělo, a to především proto, že tento úkol nemohou řešit žádné jiné než některé pedagogické a psychologické disciplíny.

Poznámky

1. Viz například Šimoník, O. — Začínající učitel. Brno, MU 1994.
2. K tématu se například vztahují výsledky šetření provedeného prostřednictvím „Dotazníku k průzkumu problémů současné školské praxe“. Katedra pedagogiky PdF MU v Brně, 1995 (interní materiál katedry); Co se v mládí naučíš... Zpráva z terénního výzkumu pražské skupiny školní etnografie. Praha, PdF KU 1992.
3. Piřha, P. — Helus, Z.: Návrh pojetí Občanské školy MŠMT ČR, část I. — Charakteristika pedagogického záměru.
4. Tato výzkumná sonda byla součástí „Mezinárodního projektu výzkumu výchovného prostředí v rodině“, koordinovaného prostřednictvím Mezinárodního střediska pre štúdium rodiny v Bratislave.
5. Například dílčí výsledky výzkumu grantového projektu Fondu rozvoje vysokých škol 1995, č. 0098 „Příprava studentů učitelství na vedení žáků k samostatnosti a tvořivosti ve spolupráci s rodinou“ řešeného katedrou pedagogiky PdF MU v Brně. Maňák, J.: Problém domácích úkolů na základní škole. Brno, MU 1992; Cangelosi, J. S.: Strategie řízení třídy. Jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce. Praha, Portál 1994; Typy žáků. Zpráva z terénního výzkumu pražské skupiny školní etnografie. Praha, Nadace školní etnografie a kvalitativního výzkumu, 1992.